

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

Gottlands Län

till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifna

EMBETS - BERÄTTELSE

för åren 1848, 1849 och 1850.

STOCKHOLM, 1853.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Gottlands Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifna Embets-berättelse för åren 1848, 1849 och 1850. Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010. Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

Gottlands Län

till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifna

EMBETS - BERÄTTELSE

för åren 1848, 1849 och 1850.

STOCKHOLM, 1853.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
§ 1. Länets allmänna beskaffenhet.....	3.
§ 2. Invånare.....	6.
§ 3. Näringar.....	7.
Jordbruket.....	7.
Skogar.....	11.
Bergsrörelse.....	13.
Fabriker, Bruk och öfriga Näringar.....	13.
Binäringar.....	14.
Handeln.....	17.
§ 4. Politisk Författning.....	18.
Kammarverk.....	18.
Statsbidrag.....	22.
Politi.....	23.
Wisby.....	27.

Tabellbilaga

Statistisk tabell för Wisby Stad, hörande till den år 1850 afgifna
Embets-Berättelse för Gottlands Län

Tabell för Landet till Gottlands Läns Embets-Berättelse för år 1850

Underdånig Berättelse om tillståndet i statistiskt och ekonomiskt hänseende inom Gottlands Län för åren 1848, 1849 och 1850.

§ 1.

Länets allmänna beskaffenhet.

Ön Gottland med omgifvande mindre holmar och Fårön, belägne nära i midten af Östersjön emellan $56^{\circ} 54' 40''$ och $57^{\circ} 59' 5''$ Latitud, samt emellan $36^{\circ} 16' 30''$ och $37^{\circ} 33' 30''$ Longitud, utgöra omkring 24 kvadratmil. Gottska Sandön, belägen $5\frac{1}{2}$ geografiska eller sjömil norr om Fårön, tillhör äfven Gottlands Län.

Afstånden ifrån Gottland till omgifvande fasta land, beräknade i vanliga sjömil eller 15 på graden, äro som följer:

Emellan Klintehamn och Böda på Öland	9 $\frac{1}{2}$ mil.
» Kronvall och Stora Carlsö $\frac{7}{8}$ mil och derifrån till Engern på Öland $6\frac{1}{2}$ mil, inalles	7 $\frac{3}{8}$ »
» Hallshuk vid Kappelshamn och Landsorts fyr	14 »
» Wisby och Westervik	14 »
» Östergarnsholm och Windau i Curland	20 »
» Sarnna holme och närmaste strand af Curland vid Bakhofven	18 $\frac{3}{4}$ »
» Hoburgen och Reserhoeft, norr om Danzig	31 $\frac{1}{4}$ »

Gottland åtnjuter ett tempererad klimat, är dock underkastadt det alldeles egna förhållande, att under stränga vintrar, på en tid af ända till fem månader, kunna vara afskildt ifrån all kommunikation med fasta landet, en följd af öns aflägsenhet derifrån och den under sådana vintrar blifvande myckna drifis, som nästan uppfyller Östersjön.

Utom hvad historieskrifvare anföra, såsom inträffadt i en långt aflägsen forntid, är det utan exempel att isen så sammanfrusit, att någon på den kunnat färdas häremellan och fasta landet, utan att behöfva stycketals begagna båt.

Under de sednaste 3:ne åren har kommunikationen med fasta landet icke någon längre tid varit afbruten.

Euligt geologernas mening består Gottlands grund af sandstensberg, öfverdragna med en kalkstensmassa af olika höjd; kalkhällen är på de flesta ställen betäckt af djupare eller grundare jord af omvexlande beskaffenhet, men i allmänhet kalkblandad, endast på sydligaste ändan af ön kommer sandsten i dagen.

Öns stränder, synnerligast på vestra sidan, äro i allmänhet höga; i de bugter, stränderna bilda med utanför varande grund, äro goda hamnar för mindre fartyg; största delen af dessa hamnar finnas på östra sidan af ön, der äfven 2:ne hamnar för större fartyg finnas, nemligen Slitö och Fårösund, och en god redd utanför Rohuehamn. Landet är i allmänhet slätt; största landthöjden följer i norra delen nära vestra kusten, men drager sig mer midt i landet i mellersta och södra delen af ön. Mindre åsar finnas äfven, hvilka i förening med fördjupningar i marken åstadkomma en mängd träsk och myror, flera af betydlig vidd. Afskilda kalkstensberg finnas på flera ställen, ehuru icke af betydlig höjd; de märkligaste deribland äro Thorsburgen och Grogarnsbergen på östra sidan, Hoburgen på öns sydligaste udde, Klinteberget nära hamnen af samma namn, samt några kullar i Linde socken uti midten af landets södra del. Jordmånen består närmast stränderna mest af kalkstensklapper och sand, endast på få ställen af lera, i mellersta delen af ön finnes deremot djup lera och mylla. Vattendragen bestå endast af ofvännämnde träsk och myror, upptagande en vidd af öfver 50,000 tunnland; de derifrån till hafvet löpande bäckar och åar uttorka nästan allesammans om sommaren, likasom myrorerna, hvilka då blifva så torra, att fodret å dem de flesta år med lätthet kan afbergas. Ler- och mylljorden är ganska bördig, äfven kalkstensklappern under år med ymuig nederbörd, men endast för rågsädet, hvilket ock uteslutande å denna jordmån begagnas; säden blifver der fri från ogräs, och mjölet af en ovanlig hvithet, hvarföre detsamma med begärlighet uppköpes.

Sedan flera år tillbaka har man på fasta landet till utsäde uppköpt sådan råg, som vanligen benämnes strandråg, emedan de stora kalkstensklapperåkrarne äro vid stränderne belägne, och funnit sig dermed ganska belåten; halmen å densamma, likasom å all verklig Gottlandsråg, är lägre än den å fasta landet, men axen deremot större och rikare. Under torra somrar lider växtligheten på Gottland genom jordens starka uppblandning med kalk, som insuger och länge behåller värmen, mera än i andra provinser, som icke hafva kalkgrund; man är derföre här på landet nödsakad, för att skaffa skugga åt gräsväxten, att låta ängarne vara beväxta med skog.

Uti Hoburgs Ting, det sydligaste af ön, eller der sandstenen kommer i dagen, och hvarest rågsädet hufvudsakligast och nära uteslutande af annat be-

gagnas, lider växten mindre af torka, emedan sandstenen bibehåller fuktighet och kyla; missväxt inträffar der oftast under mycket regniga somrar, då god skörd erhålles på öfriga delar af ön. Flera arter af marmor och mergelskiffer förekomma, sandsten tjenlig till slipstenar m. m. finnes till öfverflöd i Hoburgs Ting. Ingen malmart är hittills upptäckt, och med afseende å bergens natur troligen ej heller till finnandes. Det bör dock anmärkas såsom en besynnerlighet, att här finnas 2:ne källor med stark mineralsmak, och hvaraf den ena, belägen i Hoburgs Ting och Hamra socken, begagnas såsom helso-brunn. Skog är ännu i temlig myckenhet, utom i södra delen af ön. Stora trakter gifvas, som endast för skogsväxt äro tjenlige, emedan jordlagret är alltför tunnt på kalkhällen, för att gifva växtlighet åt säd och gräs. Landet är i det hela ett slätt land, som egentligen endast är kuperadt af träsk, myror och skog. Flygsand finnes lyckligtvis endast på tvänne ställen inom Länet, nemligen på Fårön, der fältet är omslutet af skog, men sandbergen likväl på syd-vestra sidan lika höga med trädkropparna, samt på Sandön.

Gottska Sandön utgör omkring $\frac{1}{2}$ kvadratmil med 6,000 tunnland skog och nära 400 tunnland i åker, äng och beteshagar, allt af högst mager beskaffenhet. På alltför få ställen finnes gräsväxt, men ljung och renmossa växa ymnigt på ön, hvarföre fordom ock renar der underhållits. Flygsanden har längs stränderna formerat kullar och äfven på en del ställen inträngt i skogen, utan hvilken ön snart skulle förvandlas uti en sandhed. Det är att befara så skall inträffa sedan ön för skogstillgångens skull blifvit inköpt af personer på fasta landet, om de fortfara med skogshygget såsom hitintills skett.

De i förra berättelsen omnämnde myrodlingar hafva fortgått och med särdeles verksamhet bedrifvits af det derfor bildade bolag. Elinghems och Rohne myrors utdikning är fullbordad och odlingar å dessa myror påbörjade. Utdikningen af Martebo myr har ock fortgått, men i anseende till företagets vidlyf-tighet fordras ännu några år till densammes fullbordande. Emellertid hafva redan några odlingar af invid myren belägne, förut vattendränkta fält med framgång företagits. Till utdikning af Mellings myr i Ekstad har lån beviljats Herr Prosten och Ordens-Ledamoten Wallgren, som ock gått i befattning med arbetets företagande. Äfven allmogen har, särdeles i södra delen af landet, börjat med allvar vinnlägga sig om myrors utdikning och odling, så att anledning är att hoppas att för Länets jordbruk viktiga följder af dessa odlingar snart nog skola förspörjas.

§ 2.

Invånare.

Enligt sista femårsberättelsen och 1847 års mantalsskrifning utgjorde antalet af Länets invånare sistnämnde år:

Mankön	20,027
Qvinkön	22,349

Tillsammans 42,376.

Nu uppgår folkmängden, enligt 1850 års mantalsskrifning, till 44,363 personer,

hvaraf i Wisby finnas	4,374
i Norra Fögderiet	18,374
i Södra Fögderiet	20,621

Tillsammans 44,363.

Af denna Länets folkmängd äro mankön 20,596 och qvinkön 23,767.

Mantalsskrifne Mankön	10,830
» Qvinkön	12,474
Mantalsfrie af Mankön	2,318
» Qvinkön	3,923
Minderårige af Mankön	7,448
» Qvinkön	7,370.

Enligt Stiftets sednast upprättade qvinquenniitabell utgjorde hela folkmängden:

	Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Wisby stad	1,936	2,566	4,502
Medel-Tredingen	6,732	7,192	13,924
Södra do	6,639	7,052	13,691
Norra do	6,029	6,426	12,455

Summa 24,336 23,236 44,572.

Folkmängdens förökande under de sednaste tre åren med 1,987 personer får mer tillskrifvas jordens utvidgade odling och derigenom uppkomne talrikare bosättningar, samt öfvervigten af födde mot döde, än uppkomne nya näringsgrenar.

Beträffande folkets bildning och sedlighet får anföras att allmogen i allmänhet har större byfsning i uppförandet och mera belevnhet i umgänget

än i de flesta andra provinser; slagsmål bland dem äro sällsynta, och ehuru väl här finnas de, som stundom öfverlasta sig med starka drycker, sker det icke allmänligen uti samqväm. Folket är ganska ömtåligt för förolämpningar, vare sig i gester eller ord; rättegångar derom uppstå ofta. Lagens välde hyllas af alla, men ock äro många benägna för rättegångar. Gottlänningen älskar vällefmad och en viss bekvämlighet, men när så behöfves är han färdig till ansträngningar och inskränker sig till det nödtorftiga, utan jemmerlåt.

Bruket bland allmogen att, innan åldern deraf gör behof, till sina barn upplåta husbondeväldet öfver fastigheten och oftast äfven äganderätten dertill mot visst betingadt lefnadsunderhåll i natura-persedlar, som här kallas »lefvision», fortfar oförminskadt, ehuru erfarenheten visar att låta missämjor och olyckliga tilldragelser derigenom uppstå.

Oaktadt den anförda böjelsen för vällefmad och bekvämlighet är folket i allmänhet oförskräckt i faror, och hårdigt i köld och oväder på sjön; fårskinns-pelsar, så allmänna i rikets öfriga provinser, brukas här icke. Gottlänningen har i allmänhet mycken lätthet att fatta, och dess mekaniska fintlighet visar sig synnerligast vid inrättningar som lätta arbetet.

Bland allmogen härstädes råder jemn välmåga, hvilken väl någon gång störes af inträffande missväxter, men snart af gynsamma årsväxter återställes. Så öfvervunnos snart genom ett par års goda skördar alla menliga följder af 1845 och 1846 årens svåra missväxter, och fördelaktig spanmåls-export har verkat att en utgift för fiskvaror de fyra sednare åren af minst 100,000 R:dr för hvardera kunnat utan olägenhet bestridas.

Lagsökningarnes antal under dessa tre år har varit:

År 1848	2,461
» 1849	2,320
» 1850	1,854.

§ 3.

Näringar.

Jordbruket är i allmänhet inrättadt i treskifte, dock vid en del gårdar och vid staden i fyrskifte. Cirkulationsbruk, medelst en del af åkerns användande till foderväxter, börjar införas på några större egendomar, men fullständigt vaxel- och koppelbruk är ännu oförsökt. Höstsåden utgör den vida betydligare delen och består mest af råg, samt hvete, hvilket säde tyckes vara

i tilltagande; vårsäden åter mest af korn och något blandsäd, litet ärter och lintser, men icke allmänligt hafra; potates, hvars odling genom den här, ehuru i mindre grad yppade potatessjukan något inskränkts, synes nu börja återtaga sin fordna vikt. På sämre jordmån nyttjas tvesäde, eller rättare sagdt, åkern är lagd i tveskifte, hvilket ock alltid är förhållandet med de af kalkstensklapper bestående åkrarne, der endast råg trifves. Till gödning på dessa strandåkrar begagnas med mycken fördel sjötång, här kallad släke; den förutan skulle dessa åkrar vara af föga värde, och många socknar, som nu årligen aflåta mycken spanmål, skulle då sakna brödföda.

I afseende på sädens ansning klaga köpare icke utan skäl att dervid hafves för ringa omsorg till dess befriande från svingel, tranärter och åkerlök. Ehuru vindmachiner de sednare åren börjat af allmogen begagnas, är dock ännu icke deras bruk så allmänt att det hunnit visa särdeles inflytande på den utskeppade sädens renhet. Fullständig rättelse häruti torde icke vinnas förr, än viss vikt å sädestunnan blifver bestämd och hvad den väger derutöver särskildt blifver betaldt. Vål rengjord Gottlands råg och korn äro till vikt och öfrig beskaffenhet fullt jemngoda med de bästa slagen deraf i andra provinser.

Utom vid Wisby stad, som äger betydlig jord och hvarest idkas ett stort och väl vårdadt jordbruk, samt af en mindre del jordbrukare på landet, är föga ansträngning gjord till gödningsämnenas förökande medelst såkallade komposter.

Bränvinstillverkningen är här mindre betydlig, så att af denna vara icke obetydliga kvantiteter införskrifvas.

Odlingen af lin och hampa är ganska inskränkt och på långt när icke svarande emot Länets behof. De ofta nog inträffade strandningarne af fartyg, lastade med dessa artiklar, hvilka till lindriga priser på auktioner blifva försålde, torde i sin mån hafva bidragit till att minska hågen för denna odling.

Humlan, som här växer, är af utmärkt god beskaffenhet och torde afkastningen, då årsväxten deraf är ymnig, vara tillräcklig för landets behof. Underdånig ansökan är af Hushållnings-Sällskapet gjord om anslag till införskrifning af utländske humleodlare och humlerötter för odlingens upphjelpande.

Plantering af fruktträd och odling af trädgårdsväxter har icke under de sednare åren tilltagit; dock är att anmärka, att få hemmansdelar och bebyggda lägenheter finnas, som icke äga en liten trädgård med grönsaker, bärbuskar och några fruktträd; med mångfaldiga blommor är hvarje trädgårdstappa prydd.

Senap

Senap odlas tillräckligt för husbehovvet och torde vara den bästa, som i Sverige växer. I Wisby, äfvensom å några ställen på landet, finnas valnöt-träd, som under varma somrar gifva ymrig frukt, deraf en del afsättes på Stockholm.

Mullbärsträd finnas äfven i Wisby och hära ymnigt, men bären mogna i mängd endast under varma och torra somrar; af mycket regn mögla de på träden. Sällskapet för silkesodlingen bemödanden att här införa hvita mullbärsträdet fortgå med verksamhet. Den utanför staden anlagde mulbärs-planteringen har blifvit öfvergifven i anseende till dess mindre lämpliga läge, men å den inom stadens murar belägne, i stället inköpte, åker af 1½ tunnland har planteringen af mulbärstrån fortgått. Silkesodlingen har, ehuru väderleken de sednaste somrarne icke varit gynsam, fortgått, så att under de sista 3:ne åren, ehuru odlingen 1849 misslyckats, 143 $\%$ silkeshylsor eller coconger levererats.

I goda år lemna spanmåls-produktionen betydligt öfverskott utöfver Länets behof, så att årligen utskeppningen kan beräknas till 25 å 30,000 tunnor. Årsväxten har de sednaste 3:ne åren varit god.

Sådesodlingen fortgår betydligt. De flesta nyodlingar bestå dock af hagmark, som upptages till åker; någon viss trakt af ön kan icke särskildt utmärkas framför andra i odlingsföretag. Odlingen verkställas i allmänhet genom rothuggning, der träd finnas, och plöjning af lindor. På sednare åren har flåhackning och bränning mer och mer begagnats. Detta odlingssätt, det enda användbara på de vidsträckta myrorne, der matjorden är djup, men begagnadt å mark med tunnare lag af mylla skadligt för framtiden, är frestande derigenom, att det hastigare än något annat förskaffar ersättning för odlingskostnaden. Införandet af förbättrade åkerbruksredskaper, dels genom en från Degeberg återkommen frilärning, dels genom landtbruksskolan på Stenstugu, har fortgått, och genom fortsättandet af de årliga täflingsplöjningarne vid Wisby under sommarmarknaderne har hågen för jordens ändamålsenligare plöjning underhållits. Undervisningen vid berörde skola har åt dervid antagne sex fri-elever af allmogens barn ändamålsenligt lemnats och i höst utgår andra uppsättningen deraf. Åtskilliga här begagnade åkerbrusredskap äro egna för denna provins och särdeles väl afpassade för härvarande lokal; bland dem är att märka: lian eller, som den här kallas, sigden, som är nästan rak, omkring 5½ qvarter lång och mellan 3 å 4 tum bred; den är fästad i en sådan ställning vid ett långt skaft, att den följer tätt vid marken, hvarigenom vid slåttern intet går förloradt af den på de flesta ställen korta, men kraftiga gräsväxten; skörde-mannen går under arbetet alldeles rak; utom fördelen af breda slag, vinnes

äfven med dessa lior en här högst behöflig lätthet vid höslåttern att åtkomma gräset mellan träd och buskar. Säden aftages äfven med samma lior, hvarvid dock, då den är väl mogen, som i allmänhet här är fallet innan skörden påbörjas, mycken kornspillning uppkommer. På refsan har kammen en lutande ställning inåt, hvarigenom noggrant kan upptagas hvarje strå.

Bland mekaniska inrättningar till besparande af arbetskraft äro förnämligast att anmärka: tröskverken, här så allmänna att få fjerdedels hemman sakna dem. Bland allmogen finnas flere skicklige tröskverksbyggare, som för icke lång tid sedan varit reqvirerade till andra provinser, särdeles Skåne, och jemväl till Tyskland, för att uppsätta dylika verk.

Boskapskötseln är icke högt uppdrifven, härflytande förnämligast deraf, att ehuru sädesproduktionen är i tilltagande, så fortgår likväl icke ängsodlingen i motsvarande förhållande. Det är dock att hoppas, att när i en icke långt aflägsen framtid odlingen af landets stora myror hinner till någon betydligare höjd och derigenom en större fodertillgång vinnes, skola då, om icke förr, hemmansbrukarne komma att vinnlägga sig icke blott om boskapsafvelns förökande, utan jemväl om dess förbättrande. Jordmänen, såsom redan är nämndt, är på de flesta ställen icke heller för hög gräsväxt särdeles gysam. Någre större jordbrukare hafva dock med temlig framgång på djupare jord fortsatt och ökat odlingen af foderväxter, men hittills har det icke i någon betydlig mån verkat till efterföljd bland allmogen.

Få hemman hafva större antal hornboskap än hvad oundgängliga behofvet af dragare och mjölk för egen hushållning fordrar. Ända till på 1780-talet begagnades af allmogen ensamt hästar till åkerskötsel; Smälänningarne hafva här infört bruket af oxar, hvilka nu öfverallt, jemte hästarne, i landtbruket användas, utom på Fårön, som nästan endast har klapparstens-åkrar.

Betesmarkerne äro af god beskaffenhet genom det kraftfulla, fast korta, gräset, men under torra somrar alltför magra för de större kreaturen. Stallfodring hela året om brukas af ingen, tvärtom ser man redan i början af Maj mängden af allmogen utdrifva kreaturen på bete. Någon allmän båg till kreatursracernas förbättring märkes icke, ej heller finnas några allmänna anstalter dertill; några få landtbrukare förskaffa sig likväl kreatur af bättre slag. Hästarne, af öns race, äro härdige, men särdeles i södra delen af ön små och svaga. Den ringa fodertillgången derstädes är orsaken härtill, likasom att bonden, ehuru god tillgång på säd han äu kan äga, aldrig består korn eller hafra åt sina hästar. Täflan bland allmogen, såsom i andra orter, uti att hafva vackra hästar förmärkes föga. Hägen för det allmänt idkade, men föga

lönande fisket gör båten lika kär som åkdonet, och föranleder troligen till mindre kärlek för hästen. De förut på Roma kungsgård underhållna kronohingstar hafva dock bidragit att till flere enskilda sprida bättre race; men för närvande finnes ingen kronohingst här stationerad sedan den vid Fuhru-bjers i Tingstäde befintlige, sedermera till Roma kungsgård förflyttade, blifvit, såsom för gammal till fortplantning, bortsänd. Hästar införas obetydligt, någon gång från Tyska orter till vagnshästar. I några få socknar på landet finnas ännu så kallade skogshästar, hvilka hela året igenom gå ute, och vanligen endast vid stark köld infinna sig vid gårdarne; de fasttagas ej förr än de skola säljas eller tämjas. Dessa hästar äro små, men ganska hårdiga. Emellertid som inhägnandet af utmarken fortgår, så kommer snart denna hästafvel att upphöra.

Gottländska får-racen är af ypperlig beskaffenhet till slag, synnerligast de får, hvilka hela året igenom söka sin föda ute; man påstår att köttet deraf erhåller någon smak af vildt; men deras ull är grof och ojemn, och således otjenlig till klädesfabrikerna. Utom på Carlsöarne äro dessa får ganska små. Endast vid ytterligt sträng köld och djup snö uppsöka utgångsfären de foderhus, som på betesmarkerne för dem äro beredde. Detta sätt att föda fåren brukas dock endast uti öns södra socknar samt på Fårön; i den öfrige delen af landet är fårslaget af vanlig storlek med grof ull af jemu beskaffenhet.

Krono-schäferiet på Wisborgs kungsladugård har nu uppgått till 50 djur af äkta Southdowns-race, och det på Stenstugu i Endre till 32 af samma race, och har försäljningen af får af äkta race vid årligen hållne auktioner fortgått, dock icke till höga priser. Allmogen på Gottland har ännu icke blifvit rätt benägen för denna får-race, den anförer såsom skäl dertill att Southdowns-fären växa långsammare än de Gottländska, hvilka de förmäna äro lika ullrika med Southdowns-fären, ehuru ullen ej är af så god beskaffenhet.

Skogar. Tillgången deraf är, utom på sydligaste delen af ön, ännu icke allenast tillräcklig för landets behof, utan deras afkastning utgör landets förnämsta export. Egentlig ordning vid hygget, eller omtänksam vård dermed, iakttages ännu icke och hotar att, ehuru den i förra berättelsen omnämnde skeppningen af sleepers numera upphört, snart medtaga det som ännu finnes kvar. Största delen af skogarne består af furu, hvars växtlighet och mognad äro genom den starkt drifvande kalkjorden hastigare än i andra rikets provinser, samt träden fasta och goda. Som bevis derpå må anföras, att i Holstein, som förses med trädvaror såväl från Finland som från flera Svenska provinser, de Gottländska bräderna företrädesvis begagnas till plank och tak-

täckning. På ek och flera andra ädla löfträd är betydlig tillgång, dock skall eken till skeppsvirke icke vara så god som den i Tyskland. Virket af de andra löfträden är än mindre pålitligt, af ofta i dem förekommande röta, troligen härflytande utaf afhuggna qvistar vid den starka löfning, dessa träd undergå. Att tillgång af ek årligen minskas är uppenbart. Försäljning af ek till skeppsvirke och tunnstäfver har blifvit en inkomstkälla för allmogen, sedan den fått tillösa sig skogen, men denna källa begagnas så flitigt, att den för de fleste innan kort torde vara uttorkad.

Af de premier, Hushållnings-Sällskapet utfäst för skogssådd samt uppförande af stenmurar och jordvallar till stängsel, hafva 2:ne för stenmurar och en för jordvall blifvit utdelte. Af samma Sällskap föranstaltade försök med sågens användande i stället för yxa till aptering af ved, samt plantering af larix och svart-poppel hafva icke vunnit efterföljd.

Sedan sista berättelsen har ekskogen lösts på 112 hemmansdelar för en summa af 818 R:dr 28 sk. 5 rst.

Att skogstillgångarne småningom minskas är ögonskenligt; orsakerna här till äro, utom hvad redan omnämmts, äfven den tilltagande folkmängdens större behof af bränsle och verkställda odlingar i skogarne, allmogens behof af konstant i skogstrakterne, kalkbruken, bränvinsbrännerierne och ångfartygen samt i sin mån det sig förökande behofvet af gärdslä för den alltjemnt tilltagande inhägnaden af utmarken, likasom i följd af hemmansklyfning och jordafsöndring af hvarje jordlots enskilda område.

Gärdesgårdarne på Gottland, redan af Linné berömda uti dess från trycket utgifne beskrifning öfver sin resa till Öland och Gottland, hafva, ehuru skogsödande, genom sitt byggnadssätt stora företräden framför dem som vanligen brukas på fasta landet, med afseende på styrka och varaktighet; stenmurar i stället för gärdesgårdar användas allmänneligast endast i det skoglösa Hoburgs Ting. Äfven vid Wisby stads vidlyftiga ägor, der stembrott äro nära till hands, får man icke se annat än vanliga gärdesgårdar, ehuru numera nästan all gärdslä måste inköpas. Skogsbesparing befrämjas på ön egentligen ännu icke af annat än stenhusbyggnader, hvilka uppföras af kalksten såväl till bonings- som uthus, samt derigenom att allmogen börjar begagna kakelugnar i stället för de förut allestädes brukade spisarne utan spjell, i hvilka en ständig eld underhålles vintern om, äfvensom anläggning af tegelbruk på ön bidragit att de skogsödande bräddtaken numera börja utbytas emot tegeltak. Någon veterlig tillgång på brännrotf finnes icke på ön.

Bergsrörelse. Den enda rörelse, som kan hitföras, är kalktillverkningen, hvilken förr drifvits med 39 privilegierade kalkugnar samt af allmogen till husbehof vid så kallade kalkmilor, men genom Eders Kongl. Majts nådiga bref af den 14 Juli 1845 lemnats fri för jordägare, som dertill har materialier, från 1847 års början. Inskränkt afsättning gör att tillverkningen icke derigenom särdeles ökats, och endast 4 nya kalkugnar hafva blifvit anmälde, troligen mest beräknade för behofven inom orten.

Den i Wisby stad privilegierade kalkugnen, hvartill 271½ kastar Kronans ränteved, att in natura levereras, äro anslagne, bär ännu namn af kronouggen, ehuru den med ofvannämnde rättighet till ränteved till privata blifvit såld, sedan derförut, för Kronans räkning, till kalk blifvit förbränd all den huggna sten, hvaraf Wisborgs slott varit byggt.

Kalkbränningen vid samtliga kalkugnarne sysselsätter 65 därför mantals-skrifna personer, men vid de fleste finnas ej särskilda kalkugnskarlar anställda, utan verkställes insättningen i ugnen och bränningen dels af tjenstebjon, och till stor del af närboende allmoge på beting.

Beloppet af utskedd kalk under de sednaste trenne åren kan icke här uppgifvas, enär sammandragen öfver utskedningen icke uppgöres af tullkammaren i Wisby, och således icke stått att erhålla.

Fabriker, Bruk och öfriga Näringar. Vattensågarnas antal utgjorde vid sista berättelsens afgifvande 210.
och mjölqvarnarnes 613.

Vid 1850 års slut uppgick antalet
af sågar till 223.
af mjölqvarnar 645.

Flere husbehofs-sågqvarnar hafva tillkommit, men då enligt 1828 och 1835 årens författningar husbehofs såg- och mjölqvarnar, som numera anläggas, endast behöfva hos Kongl. Majts Befallningshafvande till annotation i Landskontoret anmälas, möta svårigheter, att, om anmälan underlåtes, kontrollera anläggningen.

Hästqvarnar i förening med tröskverken hafva till betydligt antal blifvit inrättade.

Pappersbruket vid Lummelund, som äger en förmånlig lokal, i afseende på vattentillgång med öfverfall, har i produktens fullkomnande icke fortskridit; vid bruket sysselsättas nu fyra arbetare.

Antalet af valkar till vadmals-beredning har icke blifvit ökadt; arbetet vid dem verkställes såsom vid sågar och qvarnar af allmogen sjelf, som vill hafva arbetet utträttadt. Den i närheten af Wisby till valkinrättning med

flere anläggningar uppförde stora stenbus-byggnad, som nedbrunnit, har icke blifvit åter uppförd.

Det å Ekholmen i Weskinde socken anlagde tegelbruk fortgår och har tillverkningen dervid de 3 sista åren uppgått till 80,000 tak- och 20,000 murtegel.

Vid Klintehamn är ett privilegieradt sképpsbyggeri, dock utan särskildt skattskrifne arbetare; och hvarvid de sednare åren endast reparationer af fartyg, men icke nybyggnad ägt rum.

Vid öfrige landthamnar låta der etablerade handlande såväl bygga som reparera sine fartyg.

I Södra häradet, men nära invid staden, finnes ett oljeslageri och ett såp-sjuderii, vid hvilka dock under sednare åren ingen tillverkning ägt rum.

Binäringar. I första rummet af dessa står fisket, som idkas ständigt vid Wisby stad och landthamnarne samt å några få andra ställen af kusten, då väderleken det medgifver; derförutan på särskilda tider i betydlig mån på längre från stranden belägne grund från fiskelägen, der allmogen har fiskebodar uppbyggda; äfvenledes uti de i myrorne befintlige träsk; vid fiskelägena, synnerligen i södra delen af ön, aflåtes fisk mindre emot kontant betalning än i utbyte mot andra varor; ofta nog sker tillbytet af fisk endast mot traktering af öl, brännvin, kaffe, hvetebrödsbakor m. m.; några oordningar dervid äro dock högst sällsynta. Vid fisklägena äro valde och af Kongl. Majts Befallningshafvande med konstitutorialer försedde Hamn-rätter, som vidmakthålla ordning och skick enligt Hamn-ordningen och särskilda fastställda öfverenskommelser.

Fiskarterna, som hufvudsakligen fångas i hafvet, äro strömming, torsk, flundror och id; fångsten deraf är vanligen ganska betydlig. Dock införes till landtmannens behof, hos hvilken salt fisk är en daglig rätt, flera tusende tunnor årligen, förnämligast sill, utom hvad för staden särskildt erfordras. Strömmingsfisket har de sednare 3:ne åren nästan alldeles misslyckats, hvilket vållat införskrifning af stora quantiteter sill och strömming. Hushållnings-Sällskapet är nu sysselsatt att vidtaga åtgärder till fiskets upphjelpande, med begagnande af det dertill af Eders Kongl. Majt nådigst beviljade anslag af 2,000 R:dr Banko.

Införseln af sill sker för det mesta af Norska fartyg om våren. Allmogen föredrager i allmänhet strömming framför sill; också är den strömming, som fångas vid öns kuster, af särdeles god beskaffenhet. Fjällfisk fångas äfven icke obetydligt i hafvet, synnerligen på östra kusten, och införes under lindrigare vintrar och om våren lefvande i vattenkär till afsalu i Wisby.

Vadmal tillverkas icke allenast till provinsens behof, utan äfven till afsalu till ett ungefärligt belopp af 13,000 alnar; den uppköpes ovalkad och utföres till

största delen af gårdfarihandlande, äfvensom något ull, deremot desse handlande ofta i utbyte återgifva Gottländsk vadmal efter undergången beredning och färgning; men deras afsalu i öfrigt består allt fortfarande hufvudsakligen uti det myckna annat kram de medföra, för hvilket betalande lagsökningar dock numera sällan äga rum. Genom nådigt beviljad anslag af 500 R:dr Banko har Hushållnings-Sällskapet satts i tillfälle att låta meddela undervisning i dubbel-spinning af så väl lin som ull, och hvilken undervisning, börjad förliden höst, med begärlighet begagnas.

Linne- och hampväfnader tillverkas på långt när icke till provinsens behof.

Jagt af skjälar, egentligen på nordliga kusten af Fårön och södra udden af Näs socken, är icke obetydlig och lemnar årlig export af skjälspäck och hudar till ett värde af närmare 3,000 R:dr.

Jagt af sjöfågel idkas uti myrorna och vid de flesta stränder; förmånlighast vid utanför belägne holmar, men det gamla skadliga bruket af äggning eller äggens borttagande har icke kunnat utrotas, helst sådant, fast sparsamt, i jagtstadgan är tillåtet.

Den öfriga jagten idkas mest såsom nöje, men i afseende på fågel kunde jagten blifva en binäring för allmogen, om espriten att dermed förnuftslenligt förfara står att införa. Genom mera återhållsamhet med skyttet under förbudens tid af året samt genom räfvens betydliga förminskning, tillvägabragt genom de premier, som härför utgå såväl ifrån den allmänna jagt-kassan, bildad af bidrag från socknarne, som från Gottlands Skarpskytte- och Jägare-Gilletts enskilda kassa, har under de sednare åren nyttigt villebråd blifvit betydligt förökadt på ön.

Tjäre-tillverkningen är, oaktadt den minskade skogstillgången, ännu i det närmaste tillräcklig för allmogens behof.

Salpeter-tillverkningen, som här borde kunna med lätthet bedrivas och utgöra en lönande binäring, har de sednare åren mer och mer aftynat och icke ens kunnat upphjelpas genom de åren 1845 och 1846 inträffade missväxter, som bort vända hågen åt binäringar. Någon salpeter har icke de sednaste 3:ne åren blifvit Kronan hembjuden.

Forlön tillflyter allmogen förnämligast genom kalkbruken såväl för sten till ugnarne, som kalk ifrån en del af dem till lastage-platserne, äfvensom för foror med varor ifrån de ofta inträffande strandningarne, synnerligast uti Länets sydligaste distrikt och på Fårön, å hvilka ställen härflytande inkomster från dessa inträffande olyckshändelser utgöra en betydlig binäring.

Allmogens vinterslöjder bestå, för karlarne, förnämligast i skogshygge och trädarbeten, bland de sednare utgör förfärdigandet af tunnor till den osläkta kalken en betydlig del i vissa socknar; äfven förfärdigas af några få temligen väl arbetade möbler och andra snickare-arbeten; forslingen af skogseffekter upptager dock mesta tiden. Qvinfolken sysselsätta sig med ullspinning och vadmalsväfning samt stickning af strumpor och tröjor, äfven till afsalu.

I Öija socken i södra häradet finnas goda sandstensbrott, men sockneboerne hafva funnit sin räkning vid att hellre sjelfva sysselsätta sig med jordbruket, och öfverlåta emot en billig ersättning bearbetningen af dessa stenbrott åt sina grannar i den norr om dem belägna Tide socken. Ett stort antal slipstenar tillverkas här, hvilka utskeppas från närbelägne Burgsvikshamnen till största delen på allmogens egna fartyg.

Utom vid nyssnämnda hamn, hvarifrån allmogen idkar sjöfart, förnämligast till Blekingska hamnar för utskeppning af spanmål m. m., samt från de nordligaste landthamnarne med skeppning af kalk, och på Fårön med saltadt fårkött, skjälspäck och vadmal på Stockholm, idkar allmogen på få andra ställen annan sjöfart än fisket, och ännu har den icke begagnat sig af den nädigst förunnade rättigheten till fri seglation på de Danska staterna, utom att en eller annan gång af de vanliga Blekingsfararne slipstens- och sandstensblock blifvit förda till Köpenhamn.

På Gottland äro under dessa 3 åren byggda:

	Briggar	2	om	282	Läster
	Skonerter	3	»	182	»
Inköpta:	Slupar	2	»	39	»
	Skonerter	8	»	366	»
	Brigg	1	»	97	»
	Galeas	1	»	45	»

Under samma tid äro förolyckade:

	Skonerter	2	om	118	Läster
	Galeas	1	»	52	»
	Slup	1	»	15	»
Försålda:	Brigg	1	»	147	»
	Skonerter	3	»	133	»
	Galeas	1	»	29	»

Slopade:

Slopade: Galeas 1 om 45 Läster.
 Slupar 2 » 42 »

Sjöfarten har sysselsatt:

År 1848 634 Personer.
 » 1849 619 »
 » 1850 602 »

Sjöfart idkas af allmogen och några andra landtboer, såsom nämndt är, nästan endast från Burgsvik i Södra fögderiet, samt i Norra från Slitö, Wallavik, Fårösunds och Lutterhorns hamnar, med sex fartyg om tillsammans 109½ läster.

Vid alla större landthamnar hafva barlastplatser blifvit utstakade och vites-förbud utfärdade mot barlastens fordom allmänt brukliga utkastande i sjön.

Genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga bref af den 2 Februari 1847 har allmogen befriats från skyldigheten att underhålla strandridare-byggnader vid landthamnarna, hvaremot skyldigheten för densamma att dervid bygga och underhålla lastbryggor ännu kvarstår, dertill bidrag dock erhålles af de vid hamnarne inflytande hamnumgälder. Med undantag af Ljugarn, der bryggorna nu är under byggnad, äro alla landthamnarne försedda med lastbryggor.

Handeln: Landtmannahandeln drifves isynnerhet med öns exportartiklar, nemligen spanmål, skogseffekter, sandstens-arbeten, ylle-tillverkningar, ull och något frukt, samt bland viktualier saltadt fårkött. Fläsk, smör och talg exporteras sällan eller aldrig. Det ringa deraf allmogen föryttrar förslår icke till konsumtion inom landet.

Afsättnings-orter för landtmannavaror äro såväl Wisby stad som 10 stycken landthamnar.

Torghandeln i Wisby, hvilken först 1831 tog sin början, har sedan dess så tilltagit, att fordna upptingningarne på landet af matvaror, hvartill stadsboerne voro nödsakade, nästau alldeles upphört.

De införde kreaturs-marknaderne synas hafva medfört någon mer liflighet i boskapshandeln, och böra genom det de försäkra säljare om en jemnare afsättning och fördelaktiga priser äfven för framtiden verka fördelaktigt. Genom anslag af Konung Carl Jobans fond har Hushållnings-Sällskapet satts i tillfälle att vid förlidet års marknad i Wisby föranstalta kreaturs-exposition,

med utfäste premier för allmogens kreatur, men ingen premie-sökande infann sig, förmodligen af obekantskap med företaget och misströstan att kunna prestera något utmärkt, hvadan premie-utdelningen måst uppskjutas till detta år.

§ 4.

Politisk Författning.

Kammarverk: Länet, som tillika utgör ett Stift, är indeladt i 2 domsagor, 2 fögderier, 10 länsmans-distrikter, 3 prosterier, 43 pastorater, 8 kaplanier, 93 socknar med 91 kyrkor. Med afseende å jägeri-staten är Gottland förenadt med Calmar Län, under ett Öfver-jägmästare-distrikt. Ingen till jägeri-staten hörande personal finnes på Gottland. Gottska Sandön, skattlagd i och för rotering till ett mantal, tillhör Norra häradet och Färö pastorat.

Länet underhåller 2 Båtsmans-kompanier, tillsammans 260 man; hvarje rote utgöres af i det närmaste 4 mantal. Den förut oroterade, ordinarie rotering nu underkastade jord, som finnes å ön, har blifvit indelad i 6 rotar. Det öfverskott, som ej kunnat indelas på någon bestämd rote, utgör $3\frac{1}{8}$ mantal. På ön finnas 12 extra rotar indelade af såkallad privilegierad jord. Af lägsenhet från hvarandra och särskilda förhållanden hafva verkat derhän, att $\frac{1}{8}$ mantal af sistnämnde egenskap icke kunnat på viss rote fördelas, hvadan ej mindre detta hemmantal, än äfven de här ofvananmärkte $3\frac{1}{8}$ mantal, i enlighet med författningarnes föreskrift, erlægga vakans-afgift.

Till öns försvar är en National-beväring upprättad, bestående, med några bestämda undantag, af alla manspersoner emellan 17 och 50 år; den är indelad i artilleri, jägare, infanteri och pikförare. Hela styrkan, befälet inberäknadt, utgjorde år 1850: 8,214 personer. National-beväringen exercerar årligen en kortare tid; men under de sednare åren hafva endast artilleri och jägare till exercis varit sammandragne.

Gästgifvaregårdar finnas uti Norra häradet 28 stycken, innehållande $31\frac{1}{8}$ mantal, och i Södra häradet 25 stycken om $24\frac{3}{8}$ mantal. Af gästgifvaregårdarne äro 30 ansedda som skjutsonbytningsställen; utom vid de öfriga finnes endast en tillåten krog på landet. Tulluppsyningsmännen hafva sedan Drottning Christinas tid åtnjutit rättighet att ensamme hålla taverner (eller krogar) vid landthamnarne, hvilka uti förenämnde antal icke äro inväknade.

För postens fortskaffande vintertiden emellan Wisby och Klintehamn, hvarifrån den med en skonert eller båt, efter omständigheterna, afgår till Böda på Öland, äro $1\frac{1}{8}$ mantal anslagne till posthemman.

Under sommarmånaderne fortskaffas posten genom ett af postverket hyrdt ångfartyg mellan Wisby och Stockholm, samt Wisby och Calmar eller Westervik, en gång i veckan åt hvardera hållet.

Gottland är för tullbevakning försedt med en tullkammare i Wisby och indeladt i 6 strandbevaknings-inspektors-distrikter, nemligen: Klinte, Rohne, Ljugarn, Katthammarsvik, Slitö och Kappelshamn, och i 3 strandbevaknings-uppsyningsmans-distrikter, nemligen: Burgsvik, Kylley och Fårösund.

Lotsar, under uppsigt af en Lotsfördelnings-Chef, äro stationerade uti Wisby stad, Westergarn, Klintehamn, Burgsvik, Enevik, Stockvik, Rohne, Ljugarn, Herrevik, Katthammarsvik, Slitö, St Olofsholm, Kylley (hvilkets lotsar äfven inlotsa till Lörje, Wallavik och Wärna), Lergraf, Fårösund, med särskilde lotsar vid hvarje inlopp, Lutterhorn, Ahr, Kappelshamn och Hallshuk

I följd af år 1827 med jordägarne vid desse lots-stationer uppgjorda kontrakter, hafva samtliga lotsarne blifvit inrymda i besittning af åt dem upplätne lägenheter.

Tabellen upptager det antal skattlagde tullmjölqvarnar, som för närvarande finnas i Länet.

Sedan sista berättelsen hafva 2 qvarnar blifvit skattlagda, och räntan å en förmedlad, hvarigenom qvarnräntan tillökats med 29 sk. 6 rst.

I det hela har Länet's jordebokssumma härigenom ökats så, att då densamma år 1847 utgjorde 12,227 R:dr 27 sk. 10 rst., utgör den vid 1850 års slut 12,228 R:dr 30 sk. 7 rst.

Tvenne kungsgårdar finnas i Länet. Den ena, Roma kloster, är anslagen Landshöfdingen på lön, emot eu arrendeafgift af 66 R:dr 32 sk. Banko. Enligt nädigt förordnande är densamma nu utarrenderad på 30 år mot 648 tunnor spanmål, deraf 575 äro Landshöfdingen på lön anslagne, och det öfriga beror på särskild disposition. Den andra kungsgården, eller Wisborgs kungs-ladugård har, sedan framlidne Öfversten af Klints arfvingars disposition deraf 1844 upphörde, blifvit utarrenderad på 30 års tid, mot ett årligt arrende af 115 tunnor spanmål.

Af uti Länet år 1847 befintlige 7 $\frac{1}{3}$:dels mantal kronohemman återstå nu endast, oberäknadt kungsgårdarne, 6 $\frac{1}{3}$ mantal.

Civila boställen och bohemman utgöra 13 $\frac{1}{2}$ mantal; Ecklesiastika boställen 48 $\frac{1}{2}$ mantal, deraf äro prestgårdar och annexhemman 44, och 4 $\frac{1}{2}$ mantal kaplansboställen.

Sedan krono-allmännigarne Fjåle myr samt Bod och Österudd blifvit, i lotter fördelte, försålde, återstår nu ingen veterlig krono-allmanning, så vida

icke Kronau kan tillvinna sig de under tvist varande så kallade Jägarebackarne i Lau socken.

Sedan genom anhängige rättegångar osäkerheten af jords afsöndring på annat sätt än Kongl. Förordningen den 19 December 1827 föreskrifver blifvit mer och mer känd, börjar nu mera försigtighet vid dylika afsöndringar iakttagas, dock inträffar ännu ofta att afhandlingar derom uppgöras, utan afseende på författningens föreskrifter, och till den kraft och verkan lag förmår i domboken intagas.

Med undantag af kungsgårdarne, finnas icke i Länet flere hemman tillhoppa under samma namn eller vanliga större byar, utan endast, såsom de här kallas, gårdar, hvaraf högst få öfverstiga 2 mantal. Byordningar äro här i allmänhet fastställda socknevis. Af i lotter klufne gårdar hafva de fleste undergått storskifte eller laga skifte. Mot det förda enskiftet mötte den svårigheten, att som de flesta gårdars ägor äro betydligt kringspridda (de finnas t. ex. som hafva sina ägor på 20 olika ställen och i sju socknar), så blefvo enskiften här på landet nästan icke annat än ett storskifte. Denna spridning af ägor har äfven på många ställen lagt stora hinder i vägen för laga skiften, hvilket föranledt en underdånig anhållan, som vunnit Eders Kongl. Maj:ts nådiga stadfästelse, genom nådigt förordnande af den 9 Juni 1832, att i detta Län laga skifte icke får äga rum, der storskifte föregått, såvida icke alla delägarne i gården förena sig om att det begära. Otvifvelaktigt skulle det i framtiden för hemmansägare och jordbruket i Länet vara högst fördelaktigt, om en ny, allmän indelning af gårdarnes ägor kunde komma att äga rum. Om behöfligheten af att vinna en sådan reglering hafva ortens riksdagsmän väckt fråga, hvilket föranledt Eders Kongl. Maj:ts nådiga förordnande af den 5 Maj 1841, att genom Komiterade undersöka frågan och afgifva förslag på lämpligaste sättet att regleringen tillvägabrings. Komiterade hafva funnit saken utan särdeles svårighet på så sätt kunna utföras, att i stället för att, såsom hitintills på landet ägt rum, hvarje särskild gård utgör ett skifteslag, skulle flera gårdar efter lokalens beskaffenhet sammanslås i hvarje skifteslag, och är ett projekt härtill af Komiterade uppgjort, och det ingångna underdåniga förslaget bifogadt. Troligen kan ingenting bättre än detta, när det kommer till utförande, befrämja jordbrukets framsteg på Gottland, när en hvar jordbrukare får sina nu spridda jordstycken närmare förenade, det skall ock i en framtid leda till skogsbesparing genom minskning af det oräkneliga antal gärdesgårdar, som hvarje hemmansägare nu måste underhålla.

De sockne-deputerade, som till följe af Eders Kongl. Maj:ts nådiga förordnande hördes öfver Komiterades förslag, yttrade sig nästan allmänt deremot, hvadan Eders Kongl. Maj:ti uti nådigt bref af den 16 Februari 1849 förklarade det få bero på anmälan af jordägare, huruvida större skifteslag skulle kunna bildas. På min i ämnet ytterligare gjorde underdåniga framställning har Eders Kongl. Maj:ti uti nådigt bref af den 20 December 1850 täckts förordna, att socknarne inom Länet skola på Statens bekostnad i vissa skifteslag indelas och derefter 2:ne af dem såsom en föresyn, äfven på allmän bekostnad, läggas i laga skifte, hvilka åtgärder nu äro under utarbetning.

Ingen hemmansdel har råkat i ödesmål, och mig veterligt finnes icke heller här på landet något ödehemman.

Uppdämningarne vid den mängd af sägar och qvarnar, som finnas på landet, förorsaka endast vår- och hösttid vattendränkning af myrtrakter; åtminstone hafva inga klagomål, som vittna om annat förhållande, inkonmit. Uppdämningen om våren får dock icke räcka längre än till den i lag bestämda tid, för att icke skada växten af myrfodret.

Hemmausklyfningen i några socknar, såsom Mästerby, Näs, Nähr och Eskelhem, är allt för långt drifven; fortsattes den ytterligare, är att befara jordägarnes obestånd.

Uti sistnämnde 2 socknar finnes dessutom äfven en öfverdrift i öfverlättelse af små jordlotter till arbets- och inbysesfolk. Om å ena sidan det verkar förmånligt genom den större tillgång på arbetare, som derigenom beredes, så äro å andra sidan olägenheterna deraf så mycket större, genom derifrån härleddt armod, sysslolöshet och deras onda följeslagare. Inom en half eller $\frac{1}{3}$ mils afstånd från mera befolkade städer synes det vara fördelaktigt att icke sätta någon gräns för hemmausklyfningen, men derutom torde betydliga olägenheter deraf mer och mer uppstå.

Några särskilda hemman, anslagne läroverken, finnas icke.

Endast tre små jordlägenheter med tillhörande byggnader finnas donerade till folkskolor efter Lancasterska metoden.

Wisby hospital ägde fordom ett betydligt antal goda lägenheter på landet, hvilka till betydligaste delen försåldes år 1763. Dessa upptagas nu under hospitals-skatte och fortfara att till hospitalet årligen erlægga ränta, bestående dels i penningar, dels i persedlar in natura.

För hospitalet göres närmare redo under rubriken helsovård.

Statsbidrag: Förhållandet emellan allmänna bevillningen och folkmängdens tillökning har varit:

Folkmängdsförhållande.		Bevillningsförhållande.	
1848	minskning . . . 246.	tillökning . . .	8: 29. 1.
1849	tillökning . . . 528.	minskning . . .	44: 18. 8.
1850	tillökning . . . 677.	tillökning . . .	465: 25. 2.

Statsbidragen, fördelade på 1850 års hela folkmängd, utgöra på person

å Landet	5 R:dr 28 sk.
i Staden	5 » 40 »

När missväxt icke inträffar, har Länet mindre svårighet än många andra provinser för skatternas utgörande, genom närbelägenheten till afsättnings-orterne för landtmannens produkter, nemligen, utom Wisby stad, till 10 stycken tillåtna landthannar, hvarifrån export sker, och bör till det stora flertalets bland de skattskyldiges heder nämnas, att de beflita sig om att skatterna i rätt tid utgöra; rester på uppbörden äro derföre obetydliga. Dessa rester rätta sig mycket efter årsväxtens beskaffenhet och den mer eller mindre förmåliga konjunkturen för skogseffekter, äfvensom den större eller mindre fångsten af fisk.

Af Länets jordeboks- och hemmantalsränta, utgörande i kronovärde 12,228 R:dr 30 sk. 7 r:st., äro endast 1,058 R:dr 12 sk. anordnade. Extra ordinarie onera, såsom inqvarteringar och kronoskjutsar, äro här föga betungande. Väg-hållningen, i anseende till vägarne mängd, är deremot mera betydlig, synnerligen genom den ojemna och på flera ställen olämpliga indelningen deraf, men underhållet lättas uti en stor del af landet derigenom, att hällen icke ligger djupt under jordytan; och som landet i allmänhet är slätt, orsakas af vattnet på få ställen utskärning i vägarne. I vintervägarne underhållande äro, efter öfverenskommelse, såväl lägenhets-innehafvare som backstuguhjon med flere skyldige att deltaga.

Nya vägdelningen i Södra häradet har medfört allmän belåtenhet, och om den i Norra häradet pågår ännu undersökning vid Härad-Rätten.

Krono-tionden i Länet är presterskapet af Konung Carl den XI förunnad, i anseende till det ringa hemmantal, hvaraf de flesta pastorater bestå. Den länge ventilerade frågan om tionde-sättning beror af några preliminära åtgärder af Eders Kongl. Maj:ts och Rikets Kammar-Kollegium.

Enskilda öfverenskommelser i denna väg emellan pastor och församling äro emellertid träffade inom de fleste pastorater, dock icke på längre tid än

med nu varande innehafvare, hvilken omständighet här förorsakat ett verkligt ondt vid nya val, men som svårligen står att afhjelpa.

Ingenstädes uttaga pastorerna till fullo den tionde, hvartill de äro berättigade enligt 1648 års konventions-stadga.

Politi. Till vidmakthållande af ordning och polis inom hvarje socken äro By-ordningar fastställda och Bya-Rätter valde, äfvensom, hvilket redan nämnt är, vid fiskelägena äro tillsatte Hamnrätter.

Arbetshuset i Wisby, som år 1839 af Eders Kongl. Maj:t erhållit ett förnyadt Reglemente, och året förut ett statsanslag af 1,114 R:dr 16 sk. till lokalens reparation, hvilken nu befinner sig i godt stånd, har under de förflutne 3:ne åren fortfarande haft stora svårigheter att öfvervinna, härflytande af stegrade pris på ved och lifsförnödenheter, lika som till högst betydlig grad genom den tilltagande svårigheten att, utan allt för stor förlust, kunna afsätta arbetshusets tillverkningar.

Å arbetshuset hafva varit intagne sedan 1826, då stiftelsen sattes i verket,

	Mankön	127.
	Qvinkön	27.
Utgångna	Mankön	124.
	Qvinkön	27.
Qvar vid årets slut:		
	Mankön	3.
	Qvinkön	—

Fattigvården handhafves inom socknarna enligt gällande författningar och yppas sällan några klagomål deröfver från de fattigas sida; särskild redovisning härför blef, enligt Kongl. brefvet den 5 Maj 1837, den 30 November berörde år afgifven. Hvarje socken försörjer sina orklösa fattiga, och handhafves noggrant förordnandet att socknarna skola ersätta hemtningskostnaden för deras kringdrifvande tiggare, som icke från socknen blifvit efterlyste.

Ehuru, såsom anfördt är, fattigpersonalen å landsbygden icke är betydlig, och i följd deraf dess underhållskostnad icke är tryckande, så äger dock ett motsatt förhållande rum i staden, hvilket ock föraledt att man der varit nödsakad till att icke blott i stadens fattighus inrymma och underhålla ett större antal fattighjon, utan jemväl under vintertiden genom inrättad soppkocknings-anstalt understödja en stor personal, hvarförutan kontanta understöd af räntemedlen af donerade kapitaler utdelas.

Oaktadt genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga anslag af dertill erforderlige medel, länsbådet år 1830 blifvit tillökt med 3 rum uti det vidliggande trånga tornet af stadsmuren, samt 1835 med en utvidgad fånggård, hvarigenom häktets oändhet upphört, är detsamma likväl till sitt utrymme i fångrummen oftast tillräckligt, särdeles i afseende dertill att tillfälle saknas till ranskningsfångars förvarande i enrum. Utan trängsel rymma de blott 19 fångar. Alla rummen, utom de trenne i tornet, besväras ock starkt af rök, orsakadt deraf att huset är beläget tätt under den höga stadsmuren. De tvenne sedan näste åren har dock fångantalet varit inskränkt, så att andra lokaler icke behöft användas för fångarnes förvarande. En utvidgad fångelsebyggnad är dock af behovet påkallad, om ändamålsenlig förvaring af fångarne skall kunna äga rum. Stadsfängelset är äfven i behof af utvidgning och förbättring. Vid Norra häradets Tingställe saknas ännu fångelse.

Uti Länet äro 91 socken-magasiner inrättade, hvilkas fond af spanmål, enligt 1849 års bokslut, utgjorde 10,230 tunnor, och af hvilka många derjemte äga betydlig kontant förmögenhet.

Alla dessa magasiner styras efter det år 1814 nådigt fastställda Reglemente, med de af Eders Kongl. Maj:ten den 5 Juli 1834 gillade förändringar.

Direktionerna inkomma årligen till Landskontoret med summarisk redogörelse, som der granskas.

Till meddelande af den undervisning, som Eders Kongl. Maj:ts nådiga Stadga om folkundervisningen föreskrifver, äro i alla pastorater folkskolor inrättade och med få undantag försedde med examinerade lärare, till hvilkas bildande är inrättadt ett seminarium i Wisby.

Helsovården besörjes af 2 Provincial-läkare, 1 Stads-läkare, och särskildt för Gottlands National-beväring af en Sjukhus-läkare.

I Wisby finnes ett hospital för mottagande af dårar och personer, behäftade med vederstyggliga eller obotliga sjukdomar, som har 12 platser för hospitalshjon; ett lasarett med 12 sjuksängar, samt ett kurhus för veneriska patienter, med 30 platser.

Antalet platser på hospitalet har befunnits nog inskränkt emot härvarande behof, hvaremot sängrummen vid lasarettet, oaktadt en stor del patienter der blifvit vårdade, likväl, utom någongång tillfälligtvis, hitintills varit tillräckliga.

Under

Under de sista 3 åren hafva patienter intagits å

	Lasarettet.	Kurhuset.
1848	102.	43.
1849	104.	36.
1850	69.	41.

Kurhuset har de sednare åren varit mindre anlitadt, härledande sig hufvudsakligast deraf, att bensårs-patienter, som förut vårdats på kurhuset, förflyttats till en särskildt afdelning, benämnd kurhusets lasarett-afdelning. Skatte-bidraget till kurhuset har ock derföre stundom kunnat nedsättas något under det fastställda maximi-beloppet.

Lasarettets inkomster, bestående i frivilliga gåfvor vid bröllop och barn-dop samt en årlig kollekt i Stiftets kyrkor, uppgående tillsammans per medium till 220 R:dr, hafva icke varit tillräckliga till lasarettets underhåll, hvarför ock Kongl. Maj:t genom nådigt bref den 7 December 1828 täckts dertill anslå af allmänna hospitalsmedlen ett årligt bidrag af 400 R:dr, hvilka medel, i förening med den afgift patienter erlägga, nemligen per dag 12 sk. Banko af alla som icke äro uti armod, och 8 sk. af fattigförsörjningarne, hafva hitintills varit tillräckliga att på ett ändamålsenligt sätt underhålla de sjuka, då härtill jemväl under några år tillskott erhållits från kurhusmedlen.

Wisby hospitals inkomster bestå dels i inflytande arrenden af dess ägande jord, dels i räntor af förut omförmälda hospitals-skattejordar, samt öfrige räntepersedlar förvandlade i penningar, och hafva förlidet år uppgått till:

Jordeboks-ränta	R:dr 504: 43. 8.
Jordeboks-spanmål	» 620: 6. —
Arrende-spanmål	» 3,226: 15. 6.

hvarförutom hospitalet äfven tillflyter en obetydlig kontant inkomst genom häfmedel i Wisby domkyrka, utgörande årligen några Riksdaler.

Tomtören och Infäste-afgifter, anslagne till ruinernes underhåll, hafva uppgått till 152 R:dr 23 sk. allt Banko. Till vedbrand äger hospitalet ännu någon tillgång i egen skog. De till hospitalet anslagne 101 öke-dagsverken och 6 hande-dagsverken, hvilka förut in natura utgått och af Syslomännen disponerats till införande af 50 kastar ved till hospitalet, få numera enligt Serafimer-Ordens-gilletts förordnande lösas med penningar efter markegång, och äro inbegripna i ofvan upptagna ränte-persedels belopp. Det icke obetydliga öfverskottet af hospitalets inkomster remitteras till allmänna hospitals-fonden.

Hospitalets fastigheter bestå, utom byggnaderne, i 177 stycken kring hela landet spridda jordlägenheter.

En djurläkare är anställd i Länet, hvilken, förutom inkomsten af sin praktik, åtnjuter i löningsförmåner 50 R:dr statsanslag, 100 R:dr af Wisby stad samt omkring 12 tunnor spanmål från åtskilliga socknar på landet, som sig dertill förbundit.

Gästgifvare-skjutsen har af ålder bestridts af gästgifvare-hemman och ett eller annat dertill anslaget reservhemman, utan hållskjuts, hvilket ännu till det mesta fortfar, emedan endast på 13 gästgifvaregårdar entreprenad blifvit ingången.

Landtposten, till äfven enskildes brefs fortskaffande jemte kronobrefven, har hitintills fortgått, ehuru icke medförande all den säkerhet för breffvens fortkomst som vore önskelig. Brandstodsföreningar äro ingångne för hvardera häradet särskildt, och hafva brandskade-ersättningarne, särdeles i Norra häradet, varit lindriga, icke något år öfverstigande 3 sk. 2 rst. på 100 R:dr brandförsäkringsvärde; i Södra häradet hafva de varit något drygare.

Summan af brandförsäkringsvärdet i Norra häradet år 1850 är 3,444,603 R:dr och i Södra 4,269,906 »

eller tillsammans det betydliga beloppet 7,444,509 R:dr för åbyggnader på landet inom en provins, som äger få herregårdar och intet hemman af säteri- eller fräse natur.

Sedan uppå Hushållnings-Sällskapets inom Länet derom gjorde begäran allmänna skall blifvit påbudna att årligen hållas i Maj månad och under några år fortgått, utan att dervid skeende räf-fångst tillvägabringat en motsvarande nytta mot förlusten af de dagsverken, som på dessa skall nästan ofta fruktlöst föröddes, hafva något mer än halfva antalet af socknar på ön genom afgifter till en af dem gemensam jagt-kassa friköpt sig från skallgången. Här af har det förmånliga resultat uppstått att genom de från denna kassa utgående premier ett flerdubbelt antal räfvar blifvit dödade än hvad som förut skedde genom skallgång, med hvilken öfrige socknar ännu fortfara.

Utom förenämnde premier utdelas utaf ett i Länet stiftadt jägare-förbund 2:ne större premier, som årligen tillfalla de 2:ne personer, hvilka under året fångat eller dödat det största antal räfvar. Genom dessa åtgärder har antalet af räfvar på ön betydligt förminskats.

I sydligaste delen af ön och på Fårön, der allmogen har största antalet af får, anställes genast skallgång, så snart det förmärkes, att någon räf inkommit i socknen.

Wisby, Länets enda stad, har mantalsskrifne invånare:

Mankön	1,026	
Qvinkön	1,608	2,634.
Mantalsfrie:		
Mankön	165	
Qvinkön	262	427.
Minderårige:		
Mankön	657	
Qvinkön	652	1,309.

Tillsammans 4,370 personer, hvilken folkmängd i den generella uppgiften om öns befolkning redan blifvit upptagen.

Stadens förnämsta näring är handel; dernäst jordbruk med i sednare tider betydligt inskränkt bränvins-bränning, sedan handtverksarbeten och slutligen fiske, hvaraf en del invånare hemta sin bergning. Fisket är dock icke särdeles lönande.

Exporten består förnämligast af kalk, trädvaror samt spannmål.

Importen består i salt, specerier, men äfven uti alla fabriks-förnödenheter, emedan, utom för snus och tobak samt ett mindre pappersbruk, inga fabriker finnas på ön.

Handeln drifves af Wisby handlande såväl här i staden, som vid landt-hamnarne genom expediter, och af några vid dessa hamnar bosatte köpmän. Landthandlande hafva blifvit antagne 14, hvaraf en afgått, så att nu qvarstå 13.

Någre handlande deltaga äfven med sina fartyg uti den allmänna frakthandeln såväl inom som utom Europa. De på öns kuster ofta inträffande strandningar lemna äfven tillfälle till förtjenst genom upphandlingar i parti vid auktionerna, och åt någre få uti kommissions-arfvoden.

Exporten af trädvaror sker till Lybeck och städerna i Hertigdömena Holstein och Schleswig samt till någre af de Danska öarne.

Packsten eller osläckt kalk utskeppas egentligen till Lybeck, Stralsund, Wismar och Rostock, hvilken sistnämnda stad är nästan den enda, som med egna fartyg här afhemtar osläckt kalk. En obetydlig del packsten afsättes ännu på Holstein, men denna afsättning minskas årligen. Fordom var exporten af kalk på Danzig och öfriga Preussiska städer, äfvensom på Danska staterna ganska betydlig, men har mer och mer aftagit, sedan i nämnde riket kalkbränning i stor skala blifvit införd.

Lös kalk utskeppas mest på Stockholm och Norrköping samt Skåne, som till betydlig del afhemtar den med egna fartyg. Mindre kvantiteter afgå jemväl någon gång till andra Svenska städer.

Spanmål och bränvin utskeppas för det mesta på Stockholm, men jemväl på andra Svenska orter, då stegrade priser derstädes dertill föranleda.

Vid gynsamma konjunkturer har äfven export af spanmål på England ägt rum. De på landet så allmänna tröskverken lemna tillfälle till en tidig export.

Handeln på sydliga Östersjö-provinserna upphör gemenligen med September månads slut, hvarefter handeln på Stockholm blifver så mycket lilligare med export af spanmål, bränvin, saltadt fårkött samt import af specerier med mera.

Minuthandeln består i försäljning till landets behof af salt, specerier och alla slags kramvaror.

De handlandes antal har i sednare tider och äfven under dessa 3 åren ökat sig.

År 1847 utgjorde de handlandes antal	73
och år 1850 utgjorde det	81.
Hela antalet af borgare uppgår till	316.

Då sammandrag öfver export och import numera icke vid tullkammaren uppgöres, kan värdet af från staden utförda och dit införda effekter icke uppgifvas.

Handtverkarne till antal och yrken svara något nära emot stadens behof deraf. De handtverkare, som äro arbetssamma och hushållare, sakna icke god bergning af handtverket, ehuru allmogen vanligen icke auliter andre än färgare, urmakare, kopparslagare, guldsmeder och hattmakare.

Det jordbruk, som af stadsboerne idkas, är ganska betydligt och åkrarne närmast staden för det mesta af ypperlig beskaffenhet. Den jordareal, som

tillhör stadens område, utgör icke mindre än 3,483½ tunnland, hvaraf dock hospitalet äger 1,602, stadsjordar 970, kyrkjordar 197½, så kallade frijordar 697 och kronojord 16½ tunnland. Dock utgör mera än hälften af denna rymd skog och beteshagar; för öfrigt skötas af stadsboer många lägenheter af närgränsande hemman.

Lin, hampa, tobak eller färgväxter odlas här icke, utan endast vanliga sädesslag och jordväxter, äfven inom stadens murar finnas sädesåkrar. Rapsatodlingen har de sednare åren icke betydligt fortsatts.

Trädgårdsskötseln drifves med förmån. I berättelsen äro förut omnämnda de på denna latitud sällsynta fruktträd, som växa i staden, nemligen mulbärs- och valnöts-trädet; under varma somrar gifver vinrankan, växande på kall jord i några trädgårdar, goda och fullt mogna drufvor.

Garfveri drifves här endast som skränäring, dervid förnämsta sysselsättningen utgöres af beredning för ägarnes räkning af dertill inlemnade hudar och skinn.

Läder finnes för öfrigt till salu nästan i alla handelsbodar, och en stor del af allmogen bereder sjelf läder till eget behof.

Två tobaks-fabriker finnas i staden, men äro icke alltid i gång.

Nära staden finnas, utom flera väderqvarnar, fyra vattenqvarnar, 3:ne på stadens och en på Södra häradets område, hvilka erhålla öfverfallsvatten från en stor källa, som utspringer ur berget nära hafsstranden.

Inom staden finnas flera springkällor, som aldrig uttorka; men någon förmånlig verkan af deras lindrigt kalkblandade vatten, som flerstädes anses fördelaktigt för färgerierna, förmärkes dock icke på de härvarande tillverkningar, som äro af vanlig beskaffenhet.

I Wisby finnes ett gymnasium och en högre lärdomsskola med 3 apologist-klasser. Apologist-skolan besökes af ett stort antal lärjungar. Läroverkens sammanslagning har ännu icke, i brist af tjenlig lokal, kunnat verkställas.

För Gottlands National-beväringens behof finnes i staden en undervisningsanstalt i de ämnen, som tillhöra linie-officers-examen, äfvensom ett artilleri-informationsverk; under år 1842 är på grund af dertill lemnadt statsanslag en lägre navigationsskola öppnad för 30 elever; dessutom finnes härtill en förberedande skola för skeppsgossar och jungmän, som sedan några år varit i gång

och besökes årligen af omkring 20 elever. Skolan underhålles af Gottlands Sjömanna-Sällskap.

Uti Fruntimmers-Samfundets skola, numera efter Samfundets höga beskyddarinna kallad Drottning Desiderias skola, undervisas omkring 40 fattiga flickor, utom i läsa och skrifva, äfven i sömnad; hvarförutan finnes en af Borgerskapet inrättad söndagsskola, hvilken, genom frivilliga bidrag af stadsboerna underhålles, flitigt besökes af handtverks-lärlingar och några gesäller.

För bemedlade föräldrars barn underhålles och förestås af en prestman en vexelundervisnings-skola, som nu besökes af 65 barn. Enligt Borgerskapets gjorda löfte för vinnande af nådigt bifall till ansökan om en tredje lärare vid apologist-skolan, skulle en förberedande läroanstalt till apologist-klasserna alltid underhållas i staden, och hvartill nyss omförmälde vexelundervisnings-skola var afsedd, som då ägde en rymligare lokal.

Flere mindre privata skolor finnas äfven, de fleste för flickebarn.

Länets helsovård är koncentrerad i staden, hvarest hospitalet, kurhuset och lasarettet äro belägne, äfvensom apoteket, det enda i Länet befintliga, hvilket dock för behofvet är befunnet tillräckligt; båda Provincial-Läkarne äro äfven boende i staden.

De fattiges antal inom staden är beklagligtvis stort, och får staden stundom tillökning i deras antal genom afsigkomna bönder, hvilka för en ringa penning inköpa någon gammal koja, och efter kort tid med talrik barnskara falla stadens fattigvård till last. En tillökning i fattigantalet uppkommer äfven understundom utaf afskedade artillerister, tillhörande garnisonen, samt deras hustrur och barn, men hvilkas underhållskostnad numera, sedan statsbidrag härtill erhålles, vållar föga tunga för staden.

Arbetsförtjenst under sommaren saknas icke, då det ofta är brist på arbetare och dagsverkpriserne lika höga, om ej högre än i de flesta mindre städer. Till de fattiges understöd taxeras stadens invånare, hvarförutan något litet af tolagsmedlen tillflyter fattigkassan. Dessutom utdelas årligen till jul 1,000 R:dr R:gs, utgörande intresset å donerad kapital.

Stadens fattigvård har nu blifvit ändamålsenligare inrättad, ett större hus anslaget till fattigbus och ett reglemente för fattigvården fastställt, hvarigenom allt tiggeriet betydligt förminskats.

Till att befördra omtänka och sparsamhet bland den arbetande klassen, har ett Sällskap för välgörenhet, år 1830, under sin garanti stiftat en spar-

bank, hvaruti insatserna vid 1850 års slut uppgingo till 88,252 R:dr 14 sk. Banko. Arbets- och tjenande klasserne synas mer och mer börja draga fördel deraf och betydliga insatser deri göras af allmogen.

Inom staden finnas byggnads- och brand-ordningar, öfver hvilkas efterlefnad bandhålles.

För hamnen är särskild hamnordning. Hamnen är för det mesta kringbyggd med träkaj, men denna hamn, som utgör ett hufvudsakligt vilkor för stadens uppehåll och förkofran, är numera alltför grund för djupgående fartyg, den har endast 9 fots djup, hvilket vållar den stora olägenhet att många fartyg måste, sedan de i hamnen intagit halfva lasten, ankra ute på den osäkra redden för att intaga återstoden.

På grund af Eders Kongl. Maj:ts nådiga proposition till Rikets Ständer, med vidfogad ritning och kostnadsförslag, uppgående till 119,000 R:dr Banko, har staden till byggnad af en ny hamn utanför den gamla erhållit ett statsanslag af 79,000 R:dr Banko emot förpligtelse att icke allenast sjelf bekosta de efter kostnadsförslaget felande 40,000 R:dr, utan jemväl all den kostnad derutöfver, som kan erfordras att fullborda den nya hamnen efter fastställd plan. På hösten 1842 är detta maktpåliggande och svårt utförbara arbete påbörjadt, och har sedermera fortgått medelst anläggande af en vågbrytare utanför gamla hamnen. Olyckligtvis blef denna, till en mindre del redan försedd med öfverbyggnad, skadad af en häftig storm natten mot den 28 Oktober 1845, hvarigenom ock vanns den erfarenhet, att vågbrytarens bas behöfde betydligt förstärkas, hvartill de tillgänglige medlen icke förslå, och kommer således byggnadens fullbordaude att bero utaf huruvida ytterligare anslag kunna erhållas.

Wisby är den enda stad i Norden, som förvarar många och stora fornlemningar af 12:te och 13:de seklets byggnadskonst. Några bland de i ruiner stående kyrkorna utmärka sig synnerligen genom ett ädelt och snillrikt byggnadssätt. Ovedersägligen vore det en stor förlust om dessa vackra ruiner genom tidens åverkan skulle gå förlorade, synnerligen då de, med användande af icke betydlig kostnad, kunna i sekler bevaras. Deras fasta byggnadssätt af bruten och huggen kalksten garanterar härför; de skulle ock nu befinnas i vida bättre skick än de äro, om icke mennisko-åverkan å dem i förra tider hade åstadkommit den mesta förstörelsen. Ett litet anslag till underhåll af stängsel m. m. vid ruinerna har af hospitalsmedlen härtill blifvit anvisadt uti inkomsten af hospitals-tomtören i staden.

Stadens inkomster af hamn- och bropenningar, den tolagen tillhörande fattigvårds-afgiften, mätare-, vägare-, kokhus-, barlast- och bräune-penningar, tolag, varfvet och Beckborg hafva utgjort:

År 1848	3,475.
» 1849	3,462.
» 1850	4,372.

Wisby den 28 November 1851.

G. J. AF DALSTRÖM.

Lars Hambræus.

L. J. Gardell.

Statistisk TABELL för Wisby Stad, hörande till den å 1850 afgifna Embets-Berättelse för Gottlands Län.

	Hus, Tomter, Verk och Inrättningar.	Jord.				Utsäde af							Medelafkastning, sedan utsädet är afdraget.								Underhållna Kreatur.						
		Åker.	Äng.	Skog och Betsmark.	Summa Tommland.	Hemmland.	Hvete.	Råg.	Korn.	Härf.	Blandad.	Äter.	Potatis.	Hvete.	Råg.	Korn.	Härf.	Blandad.	Äter.	Potatis.	Hästar.	Orar.	Kor.	Ungboskap.	Får.	Svin.	Geder.
Hus och Tomter	960					68	244	196	63	24	31	644	340	1,230	984	320	125	217	5,128	153	169	321	38	391	457	14	
Jord	3	850	407	211	1,168																						
Tullqvarnar																											
Sjömansskapet																											
Kalkbruk																											
National-Beväringen																											
Färgerier	8	Värdet inberäknadt i det af hus och tomter.																									
Tobaks-fabrik	4																										
Urfabriker	6																										
Garfverier	3																										
Summa	982	850	407	211	1,168	68	244	196	63	24	31	644	340	1,230	984	320	125	217	5,128	153	169	321	38	391	457	14	

Wisby Landskontor den 15 Augusti 1851.

G. J. af Dalström.

Lars Hambræus.

Uppskattadt Värde.			<i>S t a t s — B i d r a g.</i>																																			
Hus och Tomter.	Jord.	Summa.	Bevilling.											Ständiga Räntor.							Klericiets underhåll.																	
			Efter Bevillnings-Förordningen.											Bostaps- och Åker-skatt.	Mantalpenningar.	Summa.	Arrende-medel.	Kostnad för Räkning.	Kostnad för Stadens Myrrebe.	Klericiets underhåll.			Fattigförsörjning.	Skjuts.	Vaghållning.	Diverse onera etc.	Summa Stats-Bidrag.											
			Efter 2:dra Artikeln.						Brännvinsförädlings-afgift.	Summa.	Ständige och Ränkor af Bråk, Verk och Inrättningar.	Summa.	Pastors.							Kommissioners.	Kyrkobefjäringens.	Summa.						Pastors.	Kommissioners.	Kyrkobefjäringens.	Summa.							
			Efter 1:sta Artikeln.	Efter 2 §.	Jord, Hus, Tomter, Verk och Inrättningar.	Borgerlig rörelse.	Efter 37 §.	Personer, ej hörande till viss näring.																								R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr
R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr	R:dr
464,200	153,845	6100	634,145	433	1,299	1,267	4,778	6	188	4,210	9,181	—	645	—	—	645	—	—	3,556	799	295	60	1,154	1,417	300	1,917	5,100	23,270	—	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	2,000	2,000	—	—	17	—	—	—	—	47	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	47	
—	—	6,000	6,000	—	—	12	—	—	—	—	42	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1,425	
—	—	—	—	16	180	—	—	—	—	—	196	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	42		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	40		
464,200	153,845	14,100	642,145	599	1,479	1,296	4,778	6	1,061	1,210	10,429	—	814	—	—	814	—	—	3,556	799	295	60	1,154	1,417	300	1,917	5,390	24,987	—	—	—	—	—	—	—			

Till Berättelsen öfver Gottlands Län för åren 1848—1850.

